

Z ŻYCIA NAUKOWEGO

Polityka społeczna na Śląsku – wybrane problemy. Konferencja w Opolu

W dniu 14 grudnia 1999 r. w Instytucie Śląskim w Opolu odbyła się konferencja, zorganizowana przez Komisję Regionalnej Polityki Społecznej Komitetu Badań Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN na temat: „Polityka społeczna na Śląsku – wybrane problemy”. Wzięli w niej udział zaproszeni goście z ośrodków naukowych z Katowic, Wrocławia i Opolu, a także znawcy tej problematyki ze środowiska lokalnych samorządów.

Celem konferencji było postawienie diagnozy szans i zagrożeń w zakresie wybranych problemów społecznych na Śląsku Górnym i Dolnym, a więc w układzie pasmowym, obejmującym dawne województwa katowickie, opolskie i wrocławskie.

Ponaddziesięcioletni okres doświadczeń transformacji ustrojowej (1989–1999) wymaga kompleksowej oceny nie tylko w czasie, ale i przestrzeni. Obszar Śląska jest przykładem istotnych różnicowań sytuacji społecznej w układach terytorialnych. Społeczeństwo Śląska uległo w okresie transformacji głębokim zmianom społeczno-demograficznym i ekonomicznym. Zmiany te, wyraźnie wskazują na kryzys w regionalnej polityce społecznej, w zakresie sytuacji demograficznej, bezrobocia, polaryzacji społeczności lokalnych, ubóstwa, sytuacji mieszkaniowej, ochrony zdrowia i infrastruktury społecznej. Napięcia i dysproporcje, które powstały w zakresie wymienionych kwestii, mają już charakter trwały i wymagają doraźnej i długookresowej regionalnej polityki społecznej. Szereg bowiem kwestii społecznych wymaga regionalnych i lokalnych rozwiązań. W kwestiach społecznych na Śląsku wiele spraw ulega w dalszym ciągu zaostrzeniu, a jakość życia i pracy w licznych społecznościach lokalnych i rodzinnych ulega pogorszeniu. Część społeczeństwa Śląska odczuwa niepewność związanych z dostępem do pracy, mieszkania, edukacji, ochrony zdrowia i ma poczucie zagrożenia społecznego.

Przedstawione referaty i komunikaty z badań stanowią pierwszą próbę oceny wybranych problemów społecznych ponad granicami województw. Są to studia uzyskane ze pomocą różnych metod badawczych i często wycinkowe. Dają w sumie bardzo interesującą ocenę kwestii społecznych w badanym obszarze i narastających przestrzennych dysproporcji.

Mają one również charakter aplikacyjny, gdyż czynniki kształtujące istniejące warunki pracy i życia oraz kształtujące się stosunki międzyludzkie, są już trwale i wymagają aktywnej polityki regionalnej.

Konieczność zatem poszukiwania optymalnych i regionalnych rozwiązań społecznych oraz wariantów tych rozwiązań, wylania się na czoło polityki społecznej Śląska, mającego swoje niepowtarzalne w innych obszarach kraju problemy.

Dorobek konferencji obejmuje 12 referatów i komunikatów złożonych do druku. Poświęcone one są:

1. Regionalnym problemom polityki społecznej Śląska.
2. Problemom demograficznym, rynku pracy i bezrobocia.
3. Problemom edukacji.
4. Innym kwestiom społecznym.

Autorzy referatów:

1. Prof. dr hab. Lucyna Frąckiewicz – Społeczne problemy województwa katowickiego.
2. Prof. dr hab. Zdzisław Pisz – Problemy społeczne Dolnego Śląska.
3. Prof. dr hab. Robert Rauziński – Problemy społeczno-demograficzne Śląska Opolskiego do 2010 r.
4. Prof. dr hab. Andrzej Barteczek – Ekonomiczne aspekty restrukturyzacji województwa katowickiego.
5. Dr Maria Mitręga – Demograficzne uwarunkowania restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w okresie transformacji.
6. Dr Andrzej Rączaszek – Próba diagnozy sytuacji demograficznej województwa śląskiego po reformie podziału administracyjnego kraju.
7. Dr hab. Zofia Hasińska, dr Władysław Hasiński – Bezrobocie w województwie dolnośląskim. Porównawcza analiza regionalna.

Autorzy komunikatów:

1. Dr Aleksandra Helbich – Szanse i zagrożenia wynikające z rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce.
2. Dr Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka – Kształcenie zawodowe na obszarze byłego województwa wrocławskiego w latach dziewięćdziesiątych.
3. Mgr Krystyna Gilga – Opinie dyrektorów szkół podstawowych na temat funkcjonowania oświaty samorządowej w województwie wrocławskim – raport z badań.
4. Mgr Aleksandra Kuczek – Baza turystyczno-rekreacyjna Kłodzka w okresie transformacji.
5. Mgr Monika Raba – Pozarządowe instytucje pomocy społecznej Wrocławia.

Konferencję otworzył Marszałek Województwa Opolskiego dr Stanisław Jałowiecki. Swoje przemówienie poświęcił strategii rozwoju woj. opolskiego.

Prof. Lucyna Frąckiewicz w swoim wystąpieniu wskazuje, że polityka społeczna okresu transformacji charakteryzuje się całkowicie odmiennym podejściem do wielu kwestii społecznych. Odmienność ta wyraża się w fakcie, iż państwo w coraz mniejszym stopniu

realizuje działania w zakresie mieszkalnictwa, ochrony zdrowia, edukacji i kultury. Wskazuje równocześnie, że zakłady pracy masowo odchodzą od działań socjalnych, likwidując pozaprodukcyjne funkcje. Autorka udowadnia w świetle przeprowadzonych badań, że intensywna restrukturyzacja województwa katowickiego, stwarza zupełnie nową sytuację w zakresie zaniku etosu pracy górniczej i hutniczej, polaryzacji warunków materialnych ludności, deprecjacji pracy jako wartości, wydłużenie czasu wolnego skutkiem bezrobocia, rozwój zjawisk patologicznych. Wysokie zatrudnienie w warunkach zagrożenia czynnikami szkodliwymi (298,0 tys. osób w 1997 r.) ma wpływ na zdrowie społeczeństwa. Istniejące bezrobocie wymaga aktywnej regionalnej polityki prozatrudnieniowej oraz ograniczenie ubóstwa i marginalizacji społecznej.

Wnioskiem końcowym referatu prof. L. Frąckiewicz jest stwierdzenie o potrzebie sformułowania polityki społecznej w skali regionalnej i mikroregionalnej, w odniesieniu do rynku pracy, edukacji oraz potrzebie opracowania bilansu siły roboczej dla Śląska.

Prof. Zdzisław Pisz w swoim referacie pt.: „Problemy społeczne Dolnego Śląska” analizuje wpływ reform administracyjnych, ubezpieczeń społecznych oraz edukacji na sytuację społeczną Dolnego Śląska. Ukazuje jakościowe zmiany zachodzące pod wpływem reform w badanym regionie. Dokonana ocena nie jest zbyt optymistyczna. Brak optymizmu jest następstwem wielu czynników. Do nich referent zalicza przede wszystkim sytuację ludnościową Dolnego Śląska. Wskazuje na regresywny charakter ludności. Istotnym problemem ekonomicznym i społecznym jest bezrobocie.

Następnie autor przedstawia szanse i zagrożenia dla rozwoju Dolnego Śląska. Do szans rozwoju autor zalicza między innymi: zagospodarowanie pogranicza polsko-czeskiego, aspiracje edukacyjne, sieć transportową. Do zagrożeń problemy bezrobocia, dekonjunkture na produkty regionu, obniżenie poczucia bezpieczeństwa, opóźnienie budowy autostrady, mało spójna polityka regionalna administracji rządowej. Na zakończenie autor ukazuje cele strategiczne dla Dolnego Śląska w świetle polityki społecznej. Celem tym jest utworzenie na Dolnym Śląsku warunków przyjaznych dla człowieka, które przekształcą ten region w atrakcyjne miejsce pracy i życia.

Prof. Robert Rauziński – swoje wystąpienie w referacie pt. „Problemy społeczno-demograficzne Śląska Opolskiego do 2010 r.” skoncentrował na analizie zmienności struktur demograficznych i ich konsekwencjom dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w układach przestrzennych powiatów, miast i gmin. Zwrócił uwagę na następujące procesy demograficzne: spadek liczby ludności i przyrostu naturalnego, nadumieralność mężczyzn, spadek zawieranych małżeństw, spadek liczby osób w rodzinie, wzrost bezrobocia i osób niepełnosprawnych, migracje zagraniczne, ograniczony odpływ młodzieży ze wsi do miast, narastanie ubóstwa. Wskazał na konsekwencje prognozy demograficznej do 2010 r. w zakresie problemów edukacji, pracy, obciążeń demograficznych ludności i innych potrzeb społecznych mieszkańców Śląska Opolskiego. Postuluje potrzebę dalszego rozwoju szkolnictwa wyższego i średniego, dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy. Podkreślił niekorzystny wpływ migracji zagranicznych na sytuację demograficzną ludności śląskiej, i powstające dysproporcje przestrzenne w szeroko pojętych warunkach pracy i życia, w świetle sytuacji etnicznej. Społeczne cele strategii Śląska

Opolskiego w świetle zarysowującego się kryzysu demograficznego, sytuacji mieszkaniowej i zdrowotnej uznał za pierwszorzędne zadanie dla regionalnej polityki społecznej.

Referat prof. Andrzeja Barteczka dotyczył aspektów restrukturyzacji województwa katowickiego. Profesor podkreśla w nim, że regionem zagrożonym kryzysem strukturalnym jest niewątpliwie dawne województwo katowickie, na obszarze którego skoncentrowane zostały: górnictwo węgla kamiennego, hutnictwo, wytwarzanie energii, ciężka chemia. Zwracał uwagę na fakt, że dotychczas obszar ten nie odczuwa dotkliwych skutków kryzysu strukturalnego, co znajduje wyraz w relatywnie wysokim poziomie dochodów i niskim poziomie bezrobocia. Profesor stwierdza, że utrzymanie takiego stanu rzeczy w dłuższym czasie nie jest możliwe. Zdaniem autora zmiana struktury gospodarczej regionu jest niezbędna. Wymaga to podniesienia jego atrakcyjności z punktu widzenia nakładów inwestycyjnych w nowoczesnych branżach. O zjawiskach kryzysowych w województwie świadczą niekorzystne zmiany w dynamice i strukturze zatrudnienia. Kolejnym sygnałem wskazującym na kryzys ekonomiczny województwa jest tempo i struktura nakładów inwestycyjnych, niższe aż o 26,7% niż w Polsce oraz spadek atrakcyjności i konkurencyjności województwa katowickiego.

Kolejny referat dr Mariana Mitreği dotyczy problematyki demograficznych warunków restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w okresie transformacji. Cały szereg ustaleń, stwierdzeń i wniosków jest niezwykle cennych dla regionu polityki społecznej na Śląsku. Autor stwierdza, że regionalny rynek pracy Śląska charakteryzuje się koncentracją tzw. schyłkowych działów przemysłu, wysokim bezrobociem strukturalnym, niską mobilnością zasobów pracy, niekorzystną strukturą wykształcenia, trudnymi warunkami mieszkaniowymi, złym stanem zdrowia, polaryzacją społeczeństwa, zdegradowanym środowiskiem. Autor uzasadnia tezę, że restrukturyzacja górnictwa musi być związana z restrukturyzacją całego badanego regionu. Szczegółowa analiza struktur wieku, stażu pracy oraz struktur wykształcenia pracowników kopalni węgla kamiennego upoważnia autora do stwierdzenia o zarysowującej się „luce pokoleniowej” w górnictwie i starzeniu się załóg górniczych. Autor ostrzega, że kapitał ludzki w polskim górnictwie uważany przez niektórych za jeden z najlepszych w świecie, może być bezpowrotnie stracony i aktualnie prowadzi do dewastacji zasobów pracy.

Dr Andrzej Rączaszek w swoim referacie koncentruje się na próbie diagnozy sytuacji demograficznej województwa śląskiego po reformie podziału administracyjnego kraju. Zwraca w nim uwagę, że województwo śląskie liczy 4877,0 tys. osób i charakteryzuje się aktualnie spadkiem przyrostu naturalnego, niewielkim dodatnim saldem migracji wewnętrznych, wzrostem trwania życia, pogorszeniem stanu zdrowia ludności. Autor uzasadnia tezę, że stan zdrowia mieszkańców Śląska jest ściśle związany z przemysłowym charakterem tego regionu. Czynnikiem kształtującym zdrowie jest pauperyzacja społeczeństwa oraz problemy wynikające z wdrażania reformy systemu ochrony zdrowia. Referat zawiera liczne wnioski aplikacyjne, ważne przy konstruowaniu strategii rozwoju województwa śląskiego. Są to: wysoki poziom urbanizacji, ujemny przyrost naturalny, ograniczona imigracja, wysokie współczynniki zgonów niemowląt, stosunkowo młoda struktura demograficzna ludności, pogarszający się stan zdrowia, wzrost osób niepełnosprawnych, wzrost bezrobocia, degradacja środowiska zamieszkania, zjawiska patologii.

Problematyce bezrobocia w województwie dolnośląskim poświęcony jest referat dr hab. Zofii Hasińskiej i dr Władysława Hasińskiego. W referacie omówiono układ regionalnych rynków pracy na Dolnym Śląsku. Analizie poddano rozmiary i strukturę bezrobocia oraz podaż i popyt na pracę. Autorzy stwierdzają, że Dolny Śląsk charakteryzuje się nasileniem bezrobocia z złożonością sytuacji rynkowej w układzie przestrzennym. Autorzy dokonują klasyfikacji województw według stopy bezrobocia w 1998 i 1999 r., zaliczając województwo dolnośląskie do grupy województw o bardzo wysokim bezrobociu w 1999 r. (14,3%).

Problemy edukacji znalazły szerokie omówienie w komunikatach badawczych dr Aleksandry Helbich, dr Katarzyny Sipurzyńskiej-Rudnickiej, dr Krystyny Gilgi. Dotyczyły one rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce i na Dolnym Śląsku (dr A. Helbich), kształceniu zawodowemu w województwie wrocławskim (dr K. Sipurzyńska-Rudnicka) oraz opinii dyrektorów szkół podstawowych na temat funkcjonowania oświaty samorządowej w województwie wrocławskim (dr K. Gilka). Zdaniem dr A. Helbich integracja Polski z państwami Unii Europejskiej stawia nowe wyzwania w zakresie konkurencji z wysoko wykształconymi społeczeństwami Zachodu. W tym stanie najbardziej opłacalną inwestycją są nakłady na szkolnictwo wyższe. Autorka dokonuje analizy dynamiki szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1990–1998 oraz na Dolnym Śląsku. Trzykrotny wzrost studentów (1091,8 tys. w 1997/98 r. w Polsce, 101,4 tys. studentów w dolnośląskich uczelniach) uznaje za duże osiągnięcie społeczne.

Dr K. Sipurzyńska-Rudnicka uzasadnia tezę, że kształcenie zawodowe na obszarze byłego województwa wrocławskiego w latach 90., w świetle istniejącego bezrobocia wymaga dostosowania kształcenia zawodowego do zachodzących przeobrażeń społeczno-gospodarczych oraz jakości kształcenia. Autorka postuluje zmianę struktur kształcenia w kierunku powszechności nauczania na poziomie średnim i wyższym, zwiększenie wydatków na oświatę i modernizację treści nauczania.

W komunikacie dr K. Gilgi zostały przedstawione badania z 1998 r. dotyczące opinii dyrektorów szkół podstawowych na temat funkcjonowania oświaty w województwie wrocławskim. Z badań wynika jednoznacznie, że dyrektorzy bardzo pozytywnie oceniają przejście zadań oświatowych przez gminę. Ponad 84,8% respondentów uznało, że przekazanie gminom szkół jest dobrym rozwiązaniem, natomiast ich sytuacja finansowa jest zła (26,0%) i średnia (50,4%). W sumie dyrektorzy pozytywnie oceniają swoje szkoły i nauczycieli.

Analiza bazy turystyczno-rekreacyjnej w Kłodzku w okresie transformacji zajęła się mgr A. Kuczek. Według badań autorki prywatyzacja znacznej części obiektów turystycznych w Kłodzku wpłynęła na wzrost jakości świadczonych usług, poprzez kompleksowość świadczeń i działalność marketingową.

Na rolę pozarządowych instytucji pomocy społecznej Wrocławia zwraca uwagę mgr M. Raba. Uważa, że grupa osób objęta ubóstwem silnie wzrasta. Oczekuje ona pomocy ze strony państwa. Istnieje potrzeba indywidualnego kształtowania polityki socjalnej w różnych regionach kraju. Autorka szacuje, że w Polsce w organizacjach pozarządowych uczestniczy corocznie ok. 2,5 mln wolontariuszy, a ponad 1% jest zatrudnionych. Z badań autorki (426 podmiotów pomocy społecznej) we Wrocławiu wynika, że największą koncentracją działań w obszarze pomocy społecznej charakteryzuje się sektor rządowy.

W końcowej części konferencji odbyła się ożywiona dyskusja, w której głównie praktycy z zakresu polityki społecznej przedstawiali problemy bezrobocia i ubóstwa w poszczególnych powiatach, miastach i gminach, uznając te problemy za węzłowe w strategii rozwoju społecznego Śląska.

Robert Rauziński
Instytut Śląski, Opole

Projekty badawcze z zakresu polityki społecznej finansowane przez KBN

XVI konkurs

Dr hab. Ludmiła Dziewięcka-Bokun: „Polityka społeczna wobec procesów ekskluzji społecznej w Polsce lata 90.” (Uniwersytet Wrocławski).

Prof. dr hab. Brunon Synak: „Warunki życia i potrzeby ludzi starszych w Polsce – stan aktualny, kierunki zmian oraz zadania polityki społecznej” (Akademia Medyczna w Białymstoku).

Prof. dr hab. Inga Ogonowska: „Mieszkania dla starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian” (Instytut Gospodarki Mieszkaniowej).

Prof. dr hab. Teodor Szymanowski: „Skuteczność reformowania prawa karnego w Polsce” (Uniwersytet Warszawski).

Prof. zw. dr hab. Andrzej de Tchorzewski: „Transformacja szkolnictwa zawodowego w Polsce na tle dążeń do integracji europejskiej” (promotorski) (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy).

Dr Hanna Palska: „Przemiany stylów życia Polaków. Zmiana społeczna i nowe możliwości wyboru” (Instytut Filozofii i Socjologii PAN).

Mgr Marcin Sińczuch: „Wchodzenie w dorosłość w warunkach zmiany systemowej” (Uniwersytet Warszawski).

Dr hab. Krystyna Słany: „Kohabitacja jako alternatywna forma życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce” (Uniwersytet Jagielloński).

Prof. dr hab. Stanisława Golinowska: „Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polaków – koszty i korzyści w wymiarze indywidualnym” (promotorski) (Instytut Pracy i Spraw Socjalnych).

Dr Małgorzata Halicka: „Satysfakcja życiowa osób starszych w świetle badań jakościowych” (Akademia Medyczna w Białymstoku).

Prof. dr hab. Jerzy T. Kowaleski: „Społeczno-demograficzne determinanty umieralności mieszkańców Łodzi i województwa łódzkiego” (promotorski) (Uniwersytet Łódzki).

Dr hab. Piotr Franaszek: „Zdrowie publiczne w Galicji w dobie autonomii” (Uniwersytet Jagielloński).

opr. *Ryszard Szarfenberg*

Habilitacje z zakresu pracy i polityki społecznej zakończone w 1998 r.

Zbigniew Jastrzębski-Hoffman „Spory o model lecznictwa. opieka zdrowotna w koncepcjach polskiej polityki społecznej w XIX i XX wieku (do 1948 roku)” (Uniwersytet Łódzki)

Jerzy Runge „Struktura rynku pracy regionu tradycyjnego i jego otoczenia na przykładzie województwa katowickiego” (Uniwersytet Jagielloński)

Marek Antoni Proniewski „Polityka kształcenia jako czynnik rozwoju regionalnego: na przykładzie Niemiec” (Instytut Geografii i Zagospodarowania Przestrzennego PAN)

Krystyna Janicka „Sytuacja pracy a struktura społeczna. W poszukiwaniu nowego wymiaru pozycji społeczno-zawodowej” (Instytut Filozofii i Socjologii PAN)

Irena Boruta „Równość kobiet i mężczyzn w pracy w świetle prawa Wspólnoty Europejskiej: implikacje dla Polski” (Uniwersytet Łódzki)

Maciej Żukowski „Wielostopniowe systemy ubezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej i w Polsce. Między prawem a rynkiem” (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu)

Mirosław Gorczyca „Polski dysparytet mieszkaniowy na tle wybranych krajów” (Szkoła Główna Handlowa)

Andrzej Kowalski „Społeczne uwarunkowania rozwoju wsi i rolnictwa” (Szkoła Główna Handlowa)

opr. Ryszard Szarfenberg